

від сільськогосподарських феодальних суспільств до сучасних, демократичних, індустріалізованих національних держав.

Оскільки ми стикаємося з новими викликами, пов'язаними з цифровізацією, глобалізацією, пандемією та змінами навколишнього середовища, нам потрібен більдунг для ХХІ століття, і ця книжка завершується дослідженням того, який вигляд він може мати.

Вступ

Людство на роздоріжжі

Санскритське слово *atman* означає внутрішнє «я», дух або душу, а також дихання. *Atmen* німецькою означає дихати. Зв'язок між двома словами не випадковий, обидва мають той самий протоіндоевропейський корінь. Данська також є індоевропейською мовою, фактично германською, а в данській мові дихати буде *ånde*, а дух — це *ånd*. Слово *ruach* на івриті означає вітер, дихання або дух, і коли Біблія починається словами, «Дух Божий ширяв над поверхнею води», це *ruach*. Коли Бог погрожує «винищити усяку істоту на землі» потопом, саме *ruach* усього живого має зникнути. Пізніше в Біблії *ruach* починає означати індивідуальну людську душу, розум або розуміння, щось свідоміше за простий інстинкт, те, що може споглядати і служити Богові.

Мабуть, не дивно, що дихання, дух і свідомість пов'язані в духовних традиціях і в різних мовах. Адже наша свідомість і саме життя зникають, коли наше дихання зупиняється. Диявольська іронія в тому, що саме через наше дихання людство тепер пов'язане. Не мудрістю духу, а вірусом; не життям, а ризиком смерті.

Хоча ми створили технології та економічну інфраструктуру, які з'єднують нас по всьому світу, ми забули покращити наше розуміння, нашу свідомість, наше почуття відповідальності і наше сумління; наш дух. Ми перестали вивчати, вчитися та навчати всіх найперших основ людських знань. Ми забули думати, забули усвідомлювати себе пов'язаними з усім світом і захищати життя. Ми також забули сприймати

себе частиною природи та зважати на духовні традиції, хоч які вони різні, але усі говорять нам ставитися до ресурсів Землі зі смиренністю та повагою. Ми були поганими управителями успадкованої Землі; кепські з нас садівники. Достатні знання, щоб усвідомлювати ваші обставини, емоційна зрілість, щоб своєчасно і належно діяти, а також набуте вміння пояснити «як і чому», все це підсумовується одним німецьким словом: *більдунг*.

Щоб подолати екзистенційні кризи, з якими ми стикаємося, — зміна клімату, масове вимирання видів, капіталізм спостереження*, штучний інтелект (ШІ), тероризм, різке зростання нерівності та фінансові кризи, а також такі пандемії, як COVID-19, нам потрібен більдунг, і він потрібен у великих масштабах та швидко.

Ми є першим поколінням, яке побачило, як глобальна катастрофа розгортається протягом кількох місяців, і мало змогу спостерігати за тим, що відбувалося в реальному часі по всьому світу. Ми також останнє покоління, яке може стверджувати, що ні про що не здогадувалося. Ми — покоління, яке буде визначати майбутнє для всього людства. Саме наш політичний і технологічний вибір визначатиме клімат, належний стан екосистем і технологічну інфраструктуру майбутніх поколінь. У наших руках якість їхнього життя, добробут і рівень свободи. Це наша відповідальність. Якщо ми вирішимо запровадити постійне спостереження усюди, щоб регулювати поведінку людей, ми нав'яжемо це майбутнім поколінням; якщо ми вирішимо не здійснювати постійного нагляду, ми дамо майбутнім поколінням таку саму свободу,

* Капіталізм спостереження (surveillance capitalism) — це концепція політичної економії, яка означає поширений процес збору персональних даних людей (переважно онлайн) та їх комерціалізацію у бізнес-середовищі, щоб керувати діями чи думками споживачів. Авторкою цієї концепції є професорка Шошана Зубофф із Гарвардської школи бізнесу (див. детальніше у її книжці *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*, 2018). — Прим. наук. ред.

відповідальність і вибір: забрати свободу у майбутніх поколінь або зберегти її. Так і з природою: якщо ми її знищимо, ми передамо цю зруйновану планету майбутнім поколінням; якщо ми збережемо її, ми передамо відповідальність.

Замість позбавляти всіх свободи, відповідальності та зеленої планети, ми можемо дорослішати. Ми можемо сприймати себе невіддільною частиною природи і стати відповідальними. Ми можемо просувати більдунг.

Ця книжка складається з п'яти частин, які дають можливість ознайомитись і дослідити більдунг, а також запропонувати шлях вперед до мудрішої зеленої планети:

- Людський дух: наповнити життя сенсом.
- Смыслотворення й більдунг: емоційний розвиток і суспільство, в якому він відбувається.
- Як Данія перетворила більдунг на народний більдунг, експортувала його в інші нордичні країни, і як це змінило скандинавців.
- Більший і кращий більдунг; краще зрозуміти, окреслити те, що сталося, і застосувати цей досвід у ХХІ столітті.
- Трохи особистої рефлексії про ширші наслідки більдунгу.

Більдунг — це неловне явище. Ця книжка не навчить створити навчальну програму чи відкрити нову школу, але я впевнена, що ви отримаєте основу для розуміння нашого потенціалу як особистостей та як виду. Я також сподіваюся, що книжка надихне вас почати розмову про кращу освіту, більдунг і потенціал людського духу, хай би де ви були.

Цією книжкою я сподіваюся привернути увагу всіх зацікавлених у майбутньому людства та добробуті нашої планети. Я пишу з думкою про політиків, допитливих і сумлінних громадян, і прагну писати простою мовою, хоча часто використовую дуже абстрактні та академічні поняття. Якщо ми хочемо подолати серйозні кризи, з якими стикнулися,

написання одних книжок для науковців та інших — для решти не сприятиме змістовній розмові між нами. Перед неминуchoю масштабною зміною парадигми, якщо ми хочемо передати придатну для життя планету нашим дітям і онукам, нам потрібні спільні системи координат*.

Не намагатимуся приховати, що пишу з європейського погляду, але я зробила усе можливе, щоб книжка не була надто євроцентричною. Проте, оскільки тема книжки виникла в Європі, цього важко уникнути.

Я також пишу з погляду Данії; я данка, народилася та виросла у Данії. У свої пізні 20-ті роки я кілька разів їздила до США; я поїхала туди данкою, а повернулася європейкою. Є аспекти в Данії, які я так ненавиджу, що іноді мені просто хочеться накричати на свою країну. Наприклад, наше схвалення пересічності і постійне *hygge* (*hugge*), яке стало «словом 2016 року», але насправді це просто спосіб померти, спочатку не поживши. З іншого боку, мушу визнати: у Данії досить непогано розгадали секрети гарного життя, адже згідно з міжнародними опитуваннями данці є найщасливішими, мають низький рівень корупції та найвищий рівень довіри до інших людей і державних установ, Данія є однією з найкращих країн для бізнесу тощо. Як ми з моїм шведським колегою Томасом Бйоркманом дослідили у нашій книжці «Більдунг. Нордичний секрет краси та свободи», таємниця Данії та інших нордичних країн — більдунг.

ПАУЗА ДЛЯ РОЗДУМІВ

Коли востаннє ви змушували когось зростати? Що ви при цьому відчували?

* Говорячи про посилання: щоб підвищити читабельність, виноски та посилання були зведені до абсолютного мінімуму. Наприкінці книжки є список літератури, а перша її половина базується на книжці «Більдунг. Нордичний секрет краси та свободи» (Fri Tanke, 2017, український переклад вийшов у видавництві «Наш Формат»), існує також онлайн-добірка джерел за темами, яку можна знайти на вебсайті цієї книжки: nordicsecret.org/sources-by-chapter.

Людський дух

Наповнити життя сенсом

Чому ми тут?

А тепер, коли ми тут, що нам із цим робити?

Мабуть, перше запитання цікавило людей стільки часу, скільки вони існують. У кожній культурі на Землі, включно з найменшими й технологічно нерозвиненими племенами мисливців-збирачів, є міфи, що пояснюють, як був створений світ і чому. Друге запитання досить нове, бо протягом більшої частини людської історії всі були зайняті боротьбою за виживання, і що робити з життям було досить очевидним: виживати й дбати про те, щоб так робили і ваші діти!

Сьогодні, принаймні в країнах багатого Заходу, обидва запитання торкаються нас по-різному.

Для деяких перше запитання має релігійну відповідь: Бог поставив нас тут, і життя прийшло з обов'язками та моральною цінністю. Для інших це запитання має досить похмуру відповідь: ДНК виникла, мутувала та еволюціонувала, щоб будувати клітини навколо себе. Клітини еволюціонували до багатоклітинного життя, хребетних, приматів і, зрештою, до людей; життя не має внутрішньої цінності; ми просто опинилися тут, тому що попередні покоління добре розмножувалися й успішно виживали. Якщо існує якийсь глибший сенс життя, ми повинні створити його самі. Це підводить нас до другого запитання.

Що робити з життям? Коли питання виживання вже вирішене, в чому тоді сенс? Мабуть, найдавнішу відому боротьбу з цією екзистенційною порожнечою ми знаходимо в Книзі

Екклезіястовій: «Наймарніша марнота! — сказав Проповідник. — Наймарніша марнота, марнота усе!», а після цього все йде до біса... 2500-річний нігілізм перед обличчям безглуздості життя. Інакше кажучи, якщо життя має бути значущим, ми повинні зробити його таким!

З такою високою продуктивністю, як у найбільш технологічно розвинених суспільствах, ми ось-ось опинимося в екзистенційно незручній ситуації, коли для власного виживання ми самі більше не потрібні. Гіпотетично все могли б виробляти роботи. Отже, життя тепер у наших руках, майже всі базові потреби задоволені, й тільки від нас залежить, як зробити його значущим, знайти мету, займатися тим, що є важливим, наповнює і дає змогу нам процвітати та відчувати стійкий сенс і радість.

Існує дві основні перешкоди для цього: наш внутрішній світ і особистий вибір, а також зовнішній світ, що визначає низку обставин, над якими окрема людина фактично не має контролю.

Тому ми маємо сприймати себе і як автономних особистостей, і як істот, що є невіднятною частиною чогось більшого, чи то сім'ї, спільноти, країни чи взагалі земної кулі. Бути невіддільною частиною спільноти чи системи означає, що, навіть якщо ми відчуваємо ніби не маємо контролю, ми все одно сприяємо існуванню спільноти чи системи. Без нас спільнота чи система були б іншими. Можливо, лише трохи, але все ж іншими.

Це подвійне існування, автономне і невіддільне, може бути слабшим або сильнішим.

Нам може настільки бракувати автономії, що єдиним справді індивідуальним аспектом нашого життя будуть наші тілесні функції; це стан новонародженого, але це й доля в'язня концтабору.

Відчуженість від інших може означати, що ми не є невіднятною частиною жодної сім'ї чи спільноти. Якщо ця депривація відбувається в ранньому дитинстві, мало хто належно розвивається. Пізніше нам може настільки не вистачати зв'язку